

Karhatalmi formációk Magyarországon 1918–1920

A tárgyalt időszakot politikai síkon az Osztrák-Magyar Monarchia, benne a történelmi Magyarország felbomlása, az őszirózsás forradalom, majd a proletárdiktatúra és utána az ellenforradalom hatalomra jutása jellemezte.

Ezt a folyamatot az ország államformájának változása is mutatta. A Magyar Királyságot felváltotta a Magyar Népköztársaság 1918. november 16-tól 1919. március 21-ig, majd a Tanácsköztársaság (a magyar állam hivatalos megnevezése 1919. március 21. és augusztus 2. között (június 23-tól Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság), majd újra Népköztársaság 1919. augusztus 2–8. között).

Ez után a Magyar Királyság király nélkül működött, ahol az államfői jogokat a kormányzó gyakorolta. Ezt Ellenforradalmi rendszernek is nevezték¹, amely így az 1919–1944 közötti magyar állam egyik önelnevezése lett. A tanácsköztársaság bukása után hatalomra kerülő keresztény-nemzeti irányzat öntudatosan nevezte magát ellenforradalminak, hiszen célja az 1918–1919. évi forradalmak következményeinek radikális felszámolása, egy új típusú politikai berendezkedés megvalósítása és egy új forradalom megakadályozása volt.

A társadalmi és politikai változások természetesen maguk után vonták az államhatalom- bennük a rendvédelmi és karhatalmi formációk – átalakulását, megszüntetését, új szervezetek létrehozását, majd a régiek visszaállítását.

Az I. világháborúban a Magyar Királyság rendvédelmi testületei az önkormányzati rendőrségek, Magyar Királyi Csendőrség, Magyar Királyi Fővárosi Államrendőrség, Magyar Királyi Határrendőrség, Magyar Királyi Fiumei Államrendőrség, Magyar Királyi Pénzügyőrség, Magyar Királyi Koronaőrség, Magyar Királyi Képviselőházi Őrség, Magyar Királyi Nemesi Testőrség, Magyar Királyi Darabont Testőrség és a büntetés-végrehajtás szervezete. Csapaterős karhatalmi feladatok ellátása a Magyar Királyi Csendőrség, a Fővárosi Rendőrség és a Pénzügyőrség volt alkalmas.²

A tárgyalt időszakban nagyon fontos szerepet töltöttek be a különböző különítmények mind a vörösök, mind a fehérek oldalán, mert ezek valósították meg a vörösterrot³ és fehérterrot⁴. Amelyben a halálos áldozatok száma nagyságrendileg hozzávetőleg azonos volt mindkét oldalon.

1919-ben az ellenforradalmi rendszer megszilárdulásával párhuzamosan a megindult a rendvédelem újjászervezése: a csendőrség, rendőrség visszaállítása illetve a folyamőrség valamint a vámőrség felállítása.

Csendőrség a Magyar Királyság, illetve a Magyar Népköztársaság alapvető karhatalmi és rendvédelmi testülete volt. A csendőrség állította ki 1888-tól a táborigi csendőrséget a Magyar Királyi Honvédségnél. Ő ellenőrizte a hadifogolytáborokon kívüli munkára kiadott hadifoglyokat. A csendőrség létszáma 1914 júliusig 9621 főre (ebből 266 tisz), 1918 októberig 12 ezer főre (ebből 287 tisz) nőtt.

A KÁROLYI-kormány 1918. november elején a csendőrség feloszlását fontolgatta, a közbiztonság rohamos romlása nyomán azonban november 29-én már jelentős létszámnövelésre hozott határozatot. A végrehajtás azonban késett, a kérdést a történelmi Magyarország összeomlása és az egyre zavarosabb belpolitikai helyzet levette a napirendről.⁵

A másik alapvető rendvédelmi testület a **Rendőrség** volt. A dualizmus kori rendőrség két részre oszlott, mivel a törvények a rendfenntartás jogát az államnak és az önkormányzatoknak egyaránt biztosították. Valamennyi rendőrség a szuverén magyar kormány belügyi tárcájának a törvényességi felügyelete alá tartozott.

Három állami rendőrség működött a Budapesti Magyar Királyi **Államrendőrség**, a Magyar Királyi **Határrendőrség** és a Magyar Királyi **Fiumei Állami Rendőrség**. Mindhárom közvetlenül a belügyi tárca irányítása alá tartozott, a budapesti és a fiumei rendőrség napi tevékenységébe azonban a városi tanácsok bizonyos fokú beleszólással rendelkeztek.

A 600 fős Határrendőrség 16 kapitányságból és az azoknak alárendelt 27 kirendeltségből állt, irányítására a BM-ban külön osztályt állítottak fel.⁶

Az **Önkormányzati rendőrségek** minden városban és a nagyobb községekben alakultak. Alapegységük az őrs volt. Közvetlenül az adott önkormányzat irányítása, legfelsőbb fokon a BM joghatósága és törvényességi felügyelete alatt álltak. Irányításukat az adott önkormányzat vezetője, 1886-tól a vármegyei főispán által kinevezett rendőrkapitány végezte, a Kapitányi Hivatalon keresztül. A hivatalok struktúrája nem volt egységes. Országos hierarchiájuk nem volt, ezért 1912-ben megkezdték államosításuk előkészítését Ezt az I. világháború levette a napirendről, s csak az 1919 utáni Rendőrség keretében valósult meg.

Az önkormányzati rendőrségnek rendelték alá a helyi mező-, éjjeli-, üzemi- és tűzorségeket is.

A rendőrségek összlétszáma a dualizmus idején 10–12 ezer fő között mozgott, a segédrendőri funkciókat ellátó Polgári Őrség nélkül.⁷

Polgári Őrség (Polgárőrség) kiegészítő karhatalmi és közbiztonsági fegyveres testület volt 1914–1918-ban. A rendvédelmi testületek helyi szerveinek kiegészítő szervezete, ideiglenes segédrendőri szervezetként funkcionált. Megszervezésére a rendvédelmi testületeknek a háború miatt más feladatokra való igénybevétele nyomán, az 1914. szeptember 16-i BM. rendelettel kerül sor.

Feladatát a települések közrendjének és közbiztonságának fenntartásában való részvétel, egészségügyi és más rendészeti feladatok teljesítése, objektumórzés (középületek, raktárak, üzemek stb.), az élet- és vagyonbiztonság megóvása, közvetve az állami rend védelméhez való hozzájárulás képezte.

A Polgári Őrség eljárási szabályzata és szervezete egységes volt, de nem képezett egymásra épülő országos hierarchiát. Hatósági jogkörrel nem bírt, tagjai az illetékes rendőri (csendőri) hatóságok utasításai szerint jártak el, bevárva azok intézkedését, de rendkívüli esetben a hatósági közegek megérkezéséig karhatalmi intézkedéseket tehettek. Egymástól független helyi szervezeteinek parancsnokait és azok helyetteseit a tagok választották.

Tag csak magyar állampolgárságú, feddhetetlen jellemű, 18. életévét betöltött, józan és erkölcsös életű, szellemileg és fizikailag egészséges férfi lehetett. Nem lehetett polgári őr katonai szolgálatra alkalmas, 19–22 év közötti, katonai kiképzésen még át nem esett vagy az „A” minősítésű népfelkelők közé tartozó férfi. A polgári őrséghez való tartozás a hadi szolgálat alól nem mentesített.

Kiképzésükről az illetékes elsőfokú rendőri hatóság gondoskodott. Szolgálatukat polgári ruhában látták el, a bal karon nemzetiszínű, „Polgári őr” feliratos karszalaggal. Fegyverzetük lőfegyverből és kardból állt, amellyel a rendőrhatalóság látta el őket.

Fegyverhasználatuk szabályozása azonos volt a rendőrökével, de kizárólag a kikerülő hatósági közegek utasítására vagy önvédelemből használhatták fegyvereiket. Felvétele után a polgári őr esküt tett.⁸ Nem volt azonos a szintén az I. világháború idején szervezett Önkéntes Őrsereggel. Az 1918 végén szervezett Polgárőrség lett az utódszervezete.

Az **Önkéntes Őrsereg** a katonák kiváltására őrzésvédelmi célokkal létrehozott rendvédelmi fegyveres testület. 1915-ben a hadszíntereken egyre súlyosabbá vált az emberhiány. Ezért az osztrák-magyar hadvezetés és a magyar Honvédelmi Minisztérium ötlete nyomán és tervszete alapján speciális szervezetként, a már egy éve működő Polgári Őrség mellett jött létre az Önkéntes Őrsereg

Felállítása lehetővé tette, hogy a háttérben a hidak, a közcélú, ill. stratégiai fontosságú épületek és létesítmények őrzését addig ellátó katonák kikerülhessenek a frontra. Az Önkéntes Őrsereg (függetlenül a Rendőrségtől) teljes egészében katonai felügyelet alatt állt. A szolgálat önkéntes és fizetség nélküli volt, még egyenruháját is saját költségén szerezte be mindenki. Az Önkéntes Őrseregben a társadalom minden rétege részt vállalt, ezzel is segíteni kívánták a fronton harcolókat.

Meg kell még említeni a **Védőrséget**, amely a Budapesti Államrendőrség munkájának segítésére 1918. november 2-án felállított mobil karhatalmi szervezet volt Budapesti Védőrség néven. A BM felügyelete alatti őrtestületként szervezték meg. A tervek szerint 6000, a gyakorlatban kb. 3000 fős létszámát – zömmel a megszállt területekről Budapestre menekült – volt tisztek és altisztek tették ki. A Védőrséget később Budapesti Állami Rendőrségi Karhatalom elnevezéssel szervezték át.

A **Riadó tiszti alakulat** az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlását követő zavargások elfojtására és a belső rend megőrzésére létrehozott speciális közbiztonsági erő volt. A riadó tiszti alakulatok a hadügyminisztérium közvetlen alárendeltségében voltak. Személyi állományukat önként jelentkező, szigorúan megszabott feltételeknek megfelelő katonatisztek és altisztek képezték. A tiszti alakulatokból szervezett riadózászlóaljok mozgó karhatalomként (teherautókon) rövid ideig, 1918. december 12-ig működtek.

1918. november 11-én BARTHA Albert alezredes hadügyminiszter kiáltványt adott ki Magyarországon Szent Istváni határainak védelméről.⁹ Ennek érdekében 3 részből álló magyar nemzeti fegyveres erőt állított fel: 1. Hadsereg (magyar néphadsereg), 2. Nemzetőrség, 3. Polgárőrség.

A **Nemzetőrség** elsősorban vidéken működött. országos hierarchiáját a HM november 11-én aláírt (13-án kihirdetett) 28527/Eln. 1./1918. végrehajtási utasítása szabta meg. Országos parancsnoksága a HM karhatalmi osztály kötelékében alakult meg FÉNYES László függetlenségi párti képviselő vezetésével. Területi irányító szervei a katonai kerületek melletti karhatalmi parancsnokságok voltak, a Hadseregtől vezényelt állománnyal.¹⁰

Joghatóságuk megegyezett az adott katonai kerület területével, ám az alájuk rendelt nemzetőr egységek már a polgári közigazgatási beosztást követve álltak fel. Városonként és járasonként minimum 1 nemzetőrszázadot kellett felállítani a Hadsereg költségén. Nagyobb községek, üzemek, bir-

tokok saját költségén (az adott városi vagy járási század parancsnokának alárendelt) nemzetőrsztagot állíthattak. Országos üzemek (pl. a vasúttársaságok) is állíthattak saját osztagokat.

A HM karhatalmi osztály összesítése szerint (papíron) a Nemzetőrség 1918. november végén 950 egységbe szervezve 86 439 főt számlált. A Nemzetőrség deklarált feladatai közé tartozott a nemzetiségi megmozdulások letörése is. A történelmi Magyarország összeomlása során több nemzetőr alakulat összetűzésbe keveredett különféle nemzetiségi milíciákkal, több beolvadt a magyar területeket védő magyar katonai szervezetekbe vagy félkatonai szerveződésekbe.

NAGY Vince belügyminiszter 1919. február 5-én tárgyalásokat kezdett az egységes karhatalmi testület szervezéséről a Katonatanács, a Rendőrség, a Csendőrség, a Polgárőrség és a Nemzetőrség képviselőivel. A tárgyalások nyomán a Nemzetőrséget BERINKEY-kormány 1919. február 22-én közlött 2669/HM. Eln./6./1919. rendelete szüntette meg.

A felállítandó testület a Népőrség nevet viselte volna, de megalakítására már nem került sor (nem azonos az 1918. november 2-án megszervezett Népőrséggel). A Nemzetőrség így gyakorlatilag a Tanácsköztársaság kikiáltásáig működött.

A rendelet felállította a Dunaőrséget és a Székely Különítményt is (az előbbi elsősorban karhatalmi, az utóbbi katonai szervezet, de mindkettő bírt karhatalmi és katonai funkciókkal is.

Következő rendvédelmi testületek és formációk működtek.

Polgárőrség (Polgári Őrség) mint közbiztonsági fegyveres testület Polgárőrség gyakorlatilag az 1914-ben felállított Polgári Őrség újjászervezése volt, de karhatalmi funkciók nélkül (amit a Nemzetőrség gyakorolt). Egységes országos hierarchiája nem alakult ki, egymástól független helyi szervezeteket központi vezetés nem fogta össze. Egyes szervezeteiben különböző politikai pártok is befolyásra tettek szert. Megszüntetése egyszerre történt volna a Nemzetőrséggel 1919 február végén, de gyakorlatilag a Tanácsköztársaság kikiáltásáig működött.

Népőrség 1, mint közbiztonsági fegyveres testület. A Gyáriparosok Országos Szövetsége, valamint a Kereskedelmi és Ipari Kamara vezetőségének közös határozata alapján állították fel 1918. november 2-án. Feladata elsősorban a vagyon-, másodsorban a személyvédelem volt a megromlott közbiztonsági viszonyok között. A november 3-án a Népszava szociáldemokrata napilapban megjelent felhívás alapján a Népőrség hozzávetőleg 1000 fős testületté alakult, amelynek egységei egymástól függetlenek voltak. Országos hierarchiája nem fejlődött ki, noha megalakulásakor SÁNDOR László volt rendőrőrkapitányt országos vezetőjévé választották. Elsődlegesen Budapesten, a vidéki iparvárosokban, elvéve egyéb városokban működött.

Népőrség 2, mint kiegészítő karhatalmi fegyveres testület a Magyar Népköztársaság időszakában a Budapesti Allamrendőrség joghatósági területén, a Budapesti rendőrőrkapitány alárendeltségében működött. Szolgálati feladatainak ellátása során minden esetben a Rendőrség támogatását kellett biztosítani. Tagjai csak szervezett szociáldemokrata munkások lehettek. Önálló intézkedésre nem voltak jogosultak, elvileg mindenkor a Rendőrség közbelépését kellett kérniük. Sem akkor, sem utólag nem tisztázott, hogy része volt-e a Népőrség 1-nek.

A **Vörös Őrség** a Magyarországi Tanácsköztársaság egységes rendvédelmi és karhatalmi fegyveres testülete volt. A Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 26-i (április 1-én közzétett), 1. B.N. számú rendeletével állította fel, egyben megszüntetett minden addigi rendvédelmi és karhatalmi testületet. Ezek személyi állományát illetményük további folyósításával rendelkezési állományba helyezte, a Vörös Őrségbe jelentkezettnek tekintve és átvételi eljárás alá vonva őket.

A Vörös Őrség egyben a Vörös Hadsereg hadiszolgálatra rendelhető kiegészítő része volt. A Vörös Őrséget a közvetlenül a belügyi népbiztos alárendeltségében álló Országos Főparancsnokság irányította. Ehhez tartozott a Belügyi Népbiztosság (BN) központi osztálya (amely politikai, illetve bünyügyi nyomozó szervre tagozódott), a Budapesti politikai megbízott, a vidéki politikai megbízottak, alkalmazásilag a Ruszin Vörös Őrség, a büntetőintézeti őrségek, valamint a vármegyei (kerületi) parancsnokságok.

Az utóbbiak alárendeltségében városi, járási parancsnokságok; a járási parancsnokságok alatt községi kirendeltségek működtek.¹¹ Szervezeti és szolgálati szabályzatát a Hadügyi Népbiztosság dolgozta ki. A PEIDL kormány 6/d./1919. BM. sz. 1919. augusztus 3-i rendeletében intézkedett a Vörös Őrség megszüntetéséről, egyidejűleg a Rendőrség visszaállításáról.

Északkelet-Magyarországon a ruszin lakta területeken, hozták létre a Ruszka Krajna néven autonóm területet Magyarországon belül.¹² Itt három rendvédelmi testület működött.

A **Ruszin Nemzeti Gárda** Ruszka Krajna alapvető rendvédelmi testülete volt 1919 elején. Felállítását 1918. december 25-én rendelték el. Elvileg a Nemzetőrség részét képezte, integrálnia kellett a

testület november 11. óta Kárpátalján megalakult részeit. Gyakorlatilag a Ruszin Nemzeti Gárda ungvári parancsnoksága függetlenítette magát a Nemzetőrség országos vezető szerveitől.

A Ruszin Nemzeti Gárdának ruszin vezényleti nyelve volt. Kiépítése nem fejeződött be, ennek ellenére részt vett a behatoló idegen hadseregek (pl. a csehszlovák erőket erősítő Olasz légió 6. hadosztálya 1919. január 13-án bevonult Ungvárra, a Nyugat-ukrán Köztársaság szabadcsapatai január 16-án Máramaroszigetre) kiverésében Kárpátaljáról. Beolvadt a Ruszin Vörös Őrségbe.

A **Ruszin Vörös Őrség** a Vörös Őrség önálló nemzetiségi kiegészítő alakulata volt. A Ruszin Népbiztosság 1919. április 12-én kiadott 2. R. N. sz. rendelete alapján alakult meg Ruszka Krajna területén. A Ruszin Népbiztosságnak alárendelt Ruszin Vörös Őrség összekapcsolódott a Vörös Őrséggel, tagjait szükség esetén hadiszolgálatra kirendelhették, s a Ruszin Vörös Gárdába áthelyezhették. Vezényleti nyelve ruszin volt. Átvette a Ruszin Nemzeti Gárda tagjait. A Ruszin Népbiztosság június 9-én kelt 11. R. N. rendeletében a Kárpátalja területén korábban működött rendvédelmi testületek tagjai és az önkéntes szolgálatot vállaló ruszinok jelentkezését kérte a Ruszin Vörös Őrség Főparancsnokságánál (Bp., KÁROLYI-palota). A rendelet kiterjedt a Vörös Hadsereg és a Vörös Őrség tagjaira is. A Ruszin Népbiztosság megkereste a Vörös Hadsereg és a Vörös Őrség Főparancsnokságát is a jelentkezők átvétele érdekében. Közülük a felvételi bizottság elsősorban azokat vette át a Ruszin Vörös Őrségbe, akik a fentiekén túl a ruszin nyelvet beszélték.

A Ruszin Vörös Őrség kiegészítő alakulata volt a **Ruszin Fogházórség**, amit a R. N. április 14-i 6. R. N. rendelete állított fel a Ruszka Krajnában működő büntetőintézeti őrszemélyzetekből.¹³

A tárgyalt időszakban az éppen aktuális politikai uralom és társadalmi rend védelmét, a **Nemzetvédelmi szolgálatot** a különböző **Különítmények** látták el. A **különítmény** Magyarországon 1919–1920 között az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság alatt és az azt követő ellenforradalmi rendszer első éveiben karhatalmi, politikai nyomozási feladatok, továbbá statáriális ítéletek végrehajtására szervezett belügyi, katonai, és félkatonai alakulatok korabeli közkeletű elnevezése volt.¹⁴ A különítmények többségét parancsnokuk neve alapján különböztették meg.

A Tanácsköztársaság idején főként vörösőrökből, vöröskatonákból és pártaktivistákból hoztak létre különítményeket. Kisebb-nagyobb különítmények működtek, pl. a népbiztosok, a rögtönítélő bíróságok, a direktóriumi elnökök, valamint a különféle politikai megbízottak mellett. Az ellenforradalmi tüntetések, megmozdulások leverésére, megtorlására kiküldött különítmények egy része kezdetben hivatalosan terrorcsoportnak vagy terrorkülönítménynek nevezte magát.

Az első ilyen kommunista alakulat a **Lenin-fiúk** elnevezésű karhatalmi század volt, amelyet még számos kisebb-nagyobb különítmény létrehozása követett. Egy részük a statáriális kivégzések mellett rabolt, fosztogatott és kegyetlenkedett. Sok ártatlan embert megöltek, több ezer embert bebörtönöztek. A Lenin-fiúkon kívül a legrosszabb hírű kommunista különítmények közé tartozott a Kalocsa környéki ellenforradalmi megmozdulást leverő **Petzky-zászlóalj**, **BANDL** Ferenc Budapesti, **STERN** Mózes debreceni, s **TÓTH** (álnéven **ANOCKAI**) Béla makói karhatalmi egysége.

A vöröskülönítmények közül a leghíresebb és a leghírhedtebb a **Lenin-fiúk (CSERNY-féle különítmény)** karhatalmi és politikai nyomozó kommunista belügyi alakulat volt, a Forradalmi Kormányzótanács (FKT) közvetlen alárendeltségében, CSERNY József volt börtönkapó, a KMP alapító tagja vezetésével, 1919. március végén, Lenin-fiúk elnevezéssel hozták létre. CSERNY helyettese PAPP József volt. Az első néhány napban a FKT és a kommunista vezetők örtestületeként is funkcionált. A változó létszámú (200–400 fős) Lenin-fiúk legmegbízhatóbb tagjaiból május közepén megalakították a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályát, a többiek továbbra is a FKT gödöllői főhadiszállásának karhatalmi és ítéletvégrehajtó alakulataként működtek.

A 60–80 fős osztag **KORVIN** Ottó vezetésével, a gödöllői és más különítményekkel együttműködve az ellenforradalmi vezetők felkutatását, vallatását, esetenként kivégzését végezte. A lakosság egy ideig Cserny-féle különítménynek is nevezte.

A több részre vált Lenin-fiúk mindegyik részlege a legkegyetlenebb kommunista belügyi alakulatok közé tartozott. Az elfogottakat csaknem mindig megkínózták. Az ellenforradalmi szervezkedéssel vagy más politikai bűncselekménnyel gyanúsítottakat többnyire a helyszínen felkoncolták. Számos esetben fegyverrel verték szét a tüntetéseket. A legtöbb statáriális kivégzést az ellenforradalmi akciók leverésére létrehozott és rögtönítélő bíróságként is működő **Front-mögötti Bizottság (FB)** ítéleteit végrehajtó személyek követték el.

A **SZAMUELY** Tibor vezette **FB**-ot formailag június 20-án, állították fel e néven, de már április végétől működött, mivel **SZAMUELY**¹⁵ április 21-től viselte az arcvonal mögötti terület teljhatalmú biztosa címet. Ő és a Lenin-fiúk különböző részlegeiből kiválasztott csoportja külön erre a célra felszerelt

vonattal járta az országot, s fegyverrel verte le az ellenforradalmi megmozdulásokat. Az osztag rendelkezett az egyetlen megmaradt Romfell páncélgépkocsival.

A politikai bűncselekményekkel gyanúsítottakat általában lakóhelyük főterén-főutcáján az úmenti fákra akasztották fel. Csak az Alföldön több mint száz embert likvidáltak, ezért a Szamuely-különítménynek is nevezett osztag szerelvényét a lakosság halálvonatként emlegette.

Júniusban STROMFELD Aurél a vörös hadsereg vezérkari főnöke az atrocitások miatt a Lenin-fiúkat a gödöllői főhadiszállásra rendelte, s a katonai őrséggel kísérletet tett lefegyverzésükre. A tanácsköztársaság bukása után a Lenin-fiúk elfogott tagjai közül (CSERNYI és PAPPot augusztus 4-én szökés közben Körmenten fogták el) a rögtönítélő bíróságok ítéletei alapján 20-at kivégeztek, a többiek súlyos börtönbüntetéssel sújtották.

Sok kisebb-nagyobb különítményt hozott létre a szegedi Fővezérség. A Monarchia összeomlása után elbocsátott katonatisztek, altisztek, leszerelt katonákból, a vörösteror elől bujkáló tisztviselőkből, falusi gazdákból és más munkanélküliekből állt össze.

A főleg volt tiszt, vezette ellenforradalmi különítményeknek szerepük volt HORTHY Miklós hatalomra juttatásában (kormányzóvá választásában csak a **PRÓNAY-különítménynek** és az **OSTENBURG-különítménynek**). Az első tiszti különítmények parancsnokait HORTHY rögtönítélő bírósági jogkörrel is felruházta. Közülük a kommunista különítményekhez hasonló kegyetlenkedéseik és csoportos kivégzéseik miatt (amiben szerepet játszott a vörösteror visszahatása) különösen rossz hírűvé vált a HÉJAS-különítmény, br. PRÓNAY Pál, JANKOVICH BÉSAN Endre, MADARY Antal, OSTENBURG-MORAVEK Gyula, RÁCZ Kálmán és SIEBENLIST Nándor különítménye.

Az ellenforradalmi különítmények közül elsőnek említjük a PRÓNAY-különítményt, amely a Tanácsköztársaság idején alakult első ellenforradalmi karhatalmi és katonai nyomozó alakulat, majd a későbbi félkatonai formációk korabeli közkeletű elnevezése. Az első PRÓNAY-különítményt br. PRÓNAY Pál vezetésével¹⁶ 1919 június 14-én, Szegeden, a Fővezérség Offenzív és Defenzív Osztálya alárendeltségében alakult meg, és augusztus 4-én indult a Dunántúlra. A május végétől szervezett, kezdetben százfős alakulat 1919 őszére több száz főre, 1920 elejére, zászlóalj méretűre növekedett. Eleinte hivatalosan a Nemzeti Hadsereg 1. tiszti századának nevezték, a lakosság azonban tagjait egyensapkájuk tolldíszé alapján darutollasoknak, gúnyosan gujupáknak, a század egészét pedig PRÓNAY-különítménynek hívta. (Gúnynevük az első szálláshelyük közelében lakó afrikai származású francia katonákkal tartott kapcsolatuk okán ragadt rájuk.)

A PRÓNAY-különítmény rövid idő alatt a fehérterror egyik legrettegettebb megvalósítója lett. Tagjai az elfogott kommunisták vallatása során a legkegyetlenebb módszereket is alkalmazták, a Lenin-fiúk hasonló gyakorlatára hivatkozva statáriális eljárás címén számos nyilvános és több titkos kivégzést hajtottak végre. Tevékenységüket Szegeden és környékén kezdték el, később alosztályai működtek a fővárosban, a Duna-Tisza-közén és több más helyen. A zászlóalj 1919. november végétől Budapesten a Britannia Szállóban és a Károly-laktanyában rendezkedett be, a lakosság a szállóban lakó tiszteteket britanniásoknak is nevezte. Hivatalos megnevezése 1920. január 11-től **I. (Budapesti) vadászzászlóalj**, 1921 január 1-től **országos csendőrtartalék zászlóalj**. PRÓNAYT fegyelmi okból 1921 nyarán leváltották a különítmény éléről, amelyet augusztusban a vidéki ellenforradalmi csapatok megerősítésére Nyugat-Magyarországra vezényeltek, majd hamarosan feloszlattak. Tagjai alkották a második PRÓNAY-különítmény gerincét.

OSTENBURG-különítmény Szegeden, a Nemzeti Hadsereg kötelékében szerveződött 1919. júliusában, mint tiszti karhatalmi század. Augusztus 10-én indult a Dunántúlra, OSTENBURG-MORAVEK Gyula¹⁷ százados parancsnoksága alatt, a többi különítménnyel együtt. A Délkelet-Dunántúlon (Balatonkiliti, Dunaföldvár, Ercsi) vett részt a fehérterror kezdeti szakaszában, állományát ekkor 150 tiszt 450 fő altiszt és legénység alkotta. 1920. január 11-től hivatalosan a **II. (székesfehérvári) vadászzászlóalj** megnevezést viselte, ettől az időtől feltöltésére behívásokat is végeztek. 1919 végén költözött Budapestre, a parancsnoksága a Palace-, a tisztikar a Royal-hotelbe, a legénység a Mária Terézia laktanyába. Tagjai követték el az 1920. február 17-i, nemzetközi tiltakozási hullámot kiváltott SOMOGYI-BACSÓ-gyilkosságot. Ennek (is) köszönhetően telepítették ismét a Dunántúlra. 1921. január 1-től **II. csendőrtartalék-zászlóalj**ként szerepelt.

E néven részese volt a nyugat-magyarországi felkelésnek, a soproni népszavazás kikényszerítésének az Antanttól, a második ágfalvi csatának, s az akkor kb. 1500 fős zászlóalj a budaörsi csatában a kir. csapatainak legerősebb egységét képezte. Akkor már őrnagy parancsnokát IV. Károly király 1921. október 21-én ezredesé nevezte ki, a különítménynek a **királyi gárdavadász-ezred** nevet adományozta. A második királypuccs kudarca után feloszlatták, állományát szétosztották más csapatokhoz.

A **HÉJJAS-különítmény** a Nemzeti Hadsereg **2. karhatalmi századának** (majd zászlóaljának) korabeli közkeletű elnevezése volt, amely 1919 június végén alakult meg HÉJJAS Iván¹⁸ tartalékos repülő főhadnagy. A létszámában gyorsan növekvő különítményt 1920. szeptembertől vadászászlóaljnak nevezték. A különítmény 1919. augusztus 5-én diákokból, napszámosokból és Ébredő Magyarok Egyesülete¹⁹ tagokból Kecskemét környékén alakult részlegét RAÁD Árpád hadnagy **Rongyos Gárdának** nevezte el.

Egy későbbi részlege **Alföldi Brigádnak** nevezte magát. **Alföldi Brigád** esetleges vörös mozgalmak letörésére és a külső ellenséggel szembeni országvédelemre 1920 június végén Kecskemét székhellyel alakított különítmény volt. 250–300 fős tagságának egy része a trianoni béke katonai határozványai nyomán a Nemzeti Hadseregből leszerelt katona más része helyi gazda, gazdafiú alkotta. A belépőkkel nyilatkozatot íratnak alá a céljainak elfogadásáról és a tagság vállalásáról.

A politikai nyomozási és rögtönítélő bíraskodási jogkörrel is felruházott HÉJJAS-különítmény feladata a tanácsköztársaság bukása után az volt, hogy Kecskeméten és környékén közreműködjön az elrejtett fegyverek összegyűjtésében, valamint a közbiztonság helyreállításában. A gyakorlatban a fehérterror egyik legkíméletlenebb megvalósítója lett. Tagjai a Duna-Tisza-közén, például Kecskeméten, Kiskunhalason, Solton és Orgoványon számos letartóztatást, kényszervallatást, statáriális kivégzést és közönséges gyilkosságot hajtottak végre. Akcióik néhány hétig mindennaposá váltak, amikor Héjjas 1919. november 19-i kecskeméti kiáltványában önmagát a város ideiglenes parancsnokává nevezte ki és statáriumot vezetett be. 1921-ben baloldali és a nemzetközi tiltakozásra gr. BETHLEN István miniszterelnök utasítására vizsgálat folyt e büntettek ügyében, de érdemi felelősségre vonás nem történt. A különítményt átszervezték, Héjjast leváltották, ám beosztottai egy részével csatlakozhatott a nyugat-magyarországi felkeléshez.

Ehman-telepi különítmény az egyik Budapesti ellenforradalmi katonai alakulat közkeletű elnevezése volt. Nevét elhelyezési körletéről kapta. A Fővezérség, majd a Nemzeti Hadsereg Vezérkara irányítása alá tartozó, karhatalmi és nyomozási feladatokat végző zászlóaljhoz 130 tiszt és kb. 1200 fős legénység tartozott. Egyik csoportja (más különítmények tisztjeivel együtt) a Britannia Szállóban lakott. Eredetileg azzal a céllal hozták létre, hogy szükség esetén reguláris egységként vethessék be egy Csehszlovákia elleni hadműveletben (erre nem került sor). Tagjai zömmel az idegen megszállás alá került országrészekből származtak. Jelentős szerepe volt a Budapest és a főváros környéki fehérterrorban.

Magyar vadászkülönítmény a Fővezérség, majd a Nemzeti Hadsereg Vezérkara irányítása alá tartozó egyik legrosszabb hírű karhatalmi alakulat volt. Fontos szerepet játszott az ellenforradalmi rendszer megszilárdításában. Az 1920 tavaszán alakult és 1921. március 31-ig működő 250–300 fős tiszti század, amely kisebb csoportokra tagozódva gabonarekvirálásokat, vonatellenőrzéseket végzett elsősorban a Nyugat- és Dél-Dunántúlon.

Kárpátukrán különítmény féllegális, félkatonai alakulatként működött. A zászlóaljat az I. világháború végén és a Tanácsköztársaság alatt Kárpátaljáról Magyarországra menekült férfiakból 1920 elején szervezték meg, eredetileg abból a célból, hogy adott esetben (a magyar hadsereg támogatásával) részt vegyen a kárpátaljai harcokban. Erre nem került sor. A különítmény tagjait a fehérterror idején karhatalmi és hírszerzési feladatokra használták.

Az **Osztrák légió** Zalaegerszegen elhelyezett féllegális, félkatonai nemzetiségi alakulat volt. A változó létszámú, néhány százfős Osztrák légiót Magyarországra települt, volt császári és királyi tisztek 1919 végén azzal a céllal szervezték meg, hogy megfelelő esetben, a magyar hadsereg támogatásával részt vegyenek az Osztrák Köztársaság elleni hadműveletekben. Tagjainak 1920–1921-ben fontos szerepe volt a nyugat-magyarországi felkelésben és a burgenlandi ellenforradalmi eseményekben.

A néhány százfős **Jugoszláv légiót**, mint félkatonai, féllegális különítményt 1919–1921-ben volt horvát és szlovén tisztek Magyarországra menekült délszláv nemzetiségű katonákból hozták létre. Eredeti céljuk az volt, hogy adott esetben (a magyar hadsereg támogatásával) diverziós akciókat hajtsanak végre a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság ellen. Az ügyükre nézve kedvezőtlen nemzetközi helyzet miatt erre nem került sor. Tagjait a karhatalmi és hírszerzési célokra használták. Bázisa Zalaegerszegen volt.

A **BM Országos Központi Nyomozó Testület** a Tanácsköztársaság bukása utáni első magyar politikai rendőrségi alakulat volt. 1919. augusztusban a FRIEDRICH-kormány utasítására hozták létre. Központja a Budapesti Margit körúti fogházban volt, ezért a lakosság **Margit körúti különítménynek** nevezte. Alapfeladata a Kommün idején bűncselekményt elkövetett kommunista különítmények tag-

jainak felkutatása, letartóztatása, ügyükben a nyomozás lefolytatása volt. Tagjai zömmel a volt m. kir Rendőrség és a Nemzeti Hadsereg tisztjei közül kerültek ki.

A letartóztatottakat gyakran kényszervallatásnak vetették alá, ez rossz hírűvé tette az Országos Központi Nyomozó Testület. A FRIEDRICH-kormány felváltása után átszervezték, nevét **Budapesti m. kir. államrendőrség főkapitányságának különítményére** változtatták, feladat- és hatáskörét kiterjesztették minden korábbi politikai bűncselekmény nyomozására. Ez a szervezet több ezer embert tartóztatott le és állított rögtönítélő, majd rendes és katonai bíróság elé. A szervezet tagjai fogtak el tíz volt népbiztost is. A kényszervallatások miatti nemzetközi tiltakozások hatására 1920. június 2-án feloszlatták.

A tiltakozások hatására 1920 tavaszán kiadott HM 41139/el.n.-1920. sz. rendelet a rögtönítélő bíraskodás megszüntetését és a kivégzések HORTHYhoz való jelentési kötelezettségét írta elő. SIMONYI-SEMADAM Sándor miniszterelnök június 12-én kelt 4710/1920. ME sz. rendeletében minden olyan katonai alakulat, köztük a különítmények megszüntetését rendelte el, amely az 1919-es forradalmak idején jött létre (valójában átszervezték azokat). A Nemzeti Hadseregben szabotálták a végrehajtást. Az elbocsátott különítményeseket a Nemzeti Hadsereg és az **ÉME nemzetvédelmi Egységeibe** osztották be, s beléphettek a Nyugat-Dunántúlon az ún. ébredő szabadcsapatokba.

1920 elejétől a bűncselekményt elkövetett különítményesek ellen HORTHY, majd gr. BETHLEN István miniszterelnök eljárást indított.²⁰

Gyakorlatban 1919. augusztus 3-án a PEIDL-kormány feloszlatta a Vörös Őrséget és a Csendőrség kivételével, visszaállította a március 26-án feloszlalt rendvédelmi testületeket. A csendőrséget augusztus 9-én a FRIEDRICH-kormány állította vissza (a PEIDL-kormány 6-án kidolgozott, de már ki nem adott rendelete alapján). 1920. január 1-től a határrendészetet (belügyi funkció) a határőrizetet (hadügyi funkció)* addig is ellátó, a Csendőrség részét képező határszéli csendőrőrsök vették át a **Határrendőrségtől** (ami október 1-én beolvadt a Rendőrségbe). Előzőleg az aradi (majd szegedi) Károlyi-kormány májustól megkezdte a Csendőrség újjászervezését az ellenőrzése alatt álló területen.

A Csendőrség katonai jellege megegyezett a dualizmus kori Csendőrségével, de annál jelentősebb karhatalmi feladatkörrel. Jogilag az 1918 előtti kettős (BM, HM) alárendeltség azonban csak 1938-ban áll vissza, azt a trianoni béke katonai határozványai miatt az 1922. VII. tc. megszüntette.

1919. augusztus 9-én a FRIEDRICH-kormány felhívást tett közzé a volt csendőrök felé. A szolgálatra jelentkezettek igazolási eljárás után kerülhettek vissza a testületbe. Az elcsatolt országrészekből menekült csendőrökből az ideiglenes határok menti 5 km-es határsávban őrsöket telepítettek, amiket a Nemzeti Hadseregből vezényelt legénységgel erősítettek meg. Minden határszéli községbe őrsöt kívántak telepíteni, de a létszám és az anyagiak hiánya miatt ez nem valósult meg, s a trianoni béke aláírása után a meglévőket is felszámolták. Augusztusban kb. 6 000 csendőr jelentkezett szolgálatra (I. világháború előtti állomány $\frac{2}{3}$ -a)

Ugyanaz a kormányrendelet a Vörös Őrség 1919. augusztusi 3-i feloszlásával (6/d.-1919 BM számú rendeletével) visszaállította a feloszlalt **Rendőrséget**, kinevezte, ill. március 26-ig viselt Budapesti főkapitányi állásba visszahelyezte DIETZ Károlyt, főkapitány-helyettesi beosztásába BÓNIS Istvánt, MARINOVICH Imrét, PAÁL Györgyöt, SCHREITZ Emilt és SZENTKRÁLYI Bélát.

1919. október 1-én összevonták a **Budapesti Államrendőrséget** és a **Határrendőrséget**, s megalakították **Magyar Állami Rendőrséget**²¹ (1920. április 1-től **Magyar Királyi Államrendőrség**, 1931-től **Magyar Királyi Rendőrség**). Ettől a Rendőrség látta el a városokban, a (megjelölt okból) hatáskörébe utalt községekben, a határállomásokon és az ún. rendőrterületen lévő víziutakon az igazgatásrendészeti, közbiztonsági és államvédelmi szolgálatot.²²

A különítmények képezték a **Nemzeti Hadsereg** magvát, amelynek létszáma 1919. júniustól gyorsan nőtt. November 30-án a Nemzeti Hadseregben már 56 ezer ember szolgált, ebből 34 ezer fő különítményes volt. Ezeket nevezték át **csendőrtartaléknak**. (karhatalmi célzattal kikülönített, egyben az Antant és a megszálló román parancsnokság előtt rejtett alakulatok összessége) Vagyis az összlétszám 64 % viselte a csendőrtartalék nevet.

A **csendőrtartalék** később a **Vadászszázalaj** elnevezést kapta, amely így a Nemzeti Hadsereg speciális gyalogos csapatteste lett. 1920. január 11-i, HM-rendelettel hívták életre²³. Alapjukat a már említett tiszti különítmények képezték (alapvetően ezek „elrejtésére” hozták létre a Nemzeti Hadseregben), amelyek parancsnokai (pl. PRÓNAY Pál őrgy. OSTENBURG-MORAVEK Gyula őrgy., MADARY Antal őrgy., PIRKNER Ernő alez.) helyükön maradtak. Személyi állományukat igyekeztek „a legkiválóbb, kipróbált tisztekből és minden tekintetben teljesen megbízható legénységből” összeállítani úgy, hogy „átmenetileg hadosztályonként a csapatok előtt szellem, fegyelem, kiképzés és megbízhatóság tekintetében egy mintaalakulás álljon rendelkezésre.” Szólt a korabeli érvelés.

Hadrendjükbe a korábbi önálló zászlóalj (különítmény) törzse, 3 puskásszázad, 1 géppuskás század, 1–1 gyalogos árkász, árkász, távbeszélő szakasz, 1 rohamfélszakasz, illetve esetenként 1 kerékpáros század és 1 lovas járőr tartozott. Személyi kiegészítésük az egyes katonai körletek feladata volt, hadrendileg, a területileg illetékes gyalog hadosztályok kötelékébe kerültek, mint annak 10. zászlóalja megnevezésüket a hadosztályhoz hasonlóan a katonai körletek székhelyéről nyerték (pl. szombathelyi).

A Nemzeti Hadsereg 1921 januári új szervezési rendelete alapján a vadászzászlóaljak különállóságukat megszüntetve betagolták a Nemzeti Hadseregbe, illetve a Csendőrségbe. Kivételt képezett a PRÓNAY- és az OSTENBURG-zászlóalj, amelyek önállóságukat, tisztikarukat és legénységüket megtartva I. illetve II. **csendőrtartalék-zászlóalj** megnevezést kaptak. 1921 végén mindkettőt felszámolták. Állományukat szétszortották más csapatok között.

A létszám 1920. február 1-én **100 209** fő, ebből 14 933 tiszt és 5 309 altiszt, ami 7 gyalog hadosztály (körletparancsnokságonként 1–1), 1 lovas hadosztály („területen kívüli”) és a csendőrtartalék között oszlott meg.

A Csendőrség és a Rendőrség együttes létszáma ugyanekkor 17 341 fő volt.

A toborzás és a létszámnövekedés 1920 tavaszán megállt, már folytak a béketárgyalások. A trianoni béke katonai határozvényaiból következő létszámleépítés első fázisaként (rejtési céllal) július 28-án megalakult 1 **karhatalmi hadosztály** Budapesten. A karhatalomba történő átmentés eredményeként november 1-én az ún. csapatalakulatoknál már csak 37 500 főt mutattak ki, a karhatalmi formációk összesített létszáma ugyanekkor 56 540 fő volt.

Augusztus 1-i kimutatás szerint a Nemzeti Hadsereg 60.000 puskával, 494 géppuskával, 251 golyószóróval, 116 löveggel, 33 aknavetővel és 21 gránátvetővel rendelkezett. Ebből a karhatalmi alakulatoknak csak puskát, géppuskát és golyószórót adtak át.

A Nemzeti Hadseregbe jelentkező tisztekkel szemben SCHNETZER honvédelmi miniszter 1919. aug. 16-án igazolás lefolytatását rendelte el. 1920 végéig, az eljárások lezárásáig 5 446 tényleges tisztet igazoltak, 310-et leszereltek, 350-et büntető eljárás alá utaltak. A frontokról és a hadifogságból hazaérkező tartalékos tiszteket is igazolás alá vonták, ám aki visszatért polgári foglalkozásához, mentesült a további eljárás alól. Mintegy 30 000 tartalékos tiszt közül 5 525-öt igazoltak, ami azt jelenti, hogy (legalább) ennyien kívántak maradni katonai (karhatalmi) szolgálatban, zömmel olyanok, akiknek az elcsatolt részekben elveszett az egzisztenciájuk).

Az 1000–1600 fős vadász zászlóaljak mellett **rohamosztag, rohamszakasz** és „**sportegylet**” elnevezéssel egyéb különítményeket is szerveztek. A tiszti karhatalom létrehozásának elnevezett toborzás 1919 decembertől kiterjedt az állami hivatalokra és a felsőfokú tanintézetekre is. Összesen 1500 fővel, „sportegylet” elnevezéssel karhatalmi különítmények működtek, pl. a soproni, a debreceni, a magyaróvári, a keszthelyi és a kecskeméti felsőfokú iskolákban. 1919–1920-ban működött még a **Halálfejes Kopjások**, a **Jász-Kun Brigád** és a **Szentgáli Különítmény** is.

Egy 1920 június 13-án megjelent kormányrendelet kivette a katonai szervek hatásköréből a polgári személyek ügyeit. Június 17-én megszüntették a Nemzeti Hadsereg nemzetvédelmi szolgálat polgári tevékenységét. Ez azonban **Tájékoztató („T”) szolgálat** néven (leplezett módszerekkel) továbbra is politikai nyomozó tevékenységet végzett és benne maradtak az oda húzódtok különítményesek

„T” szolgálat célja a katonai parancsnokságoknak a belföldi közállapotokról tiszta képet nyújtani, és ezáltal elkerülni azt, hogy az 1918-iki forradalomhoz hasonló események a honvédelemért felelős katonai közegeket előkészületlenül találják, továbbá a nemzeti, hazafias és honvédelmi eszmék terjesztése a nép legszélesebb rétegeiben. A „T” szolgálat beolvadt a hadsereg hírszerző és kémelhárító szerveibe.

Az ellenforradalom hatalomra jutásával párhuzamosan megkezdődött jogi síkon a **Rendvédelem újjászervezése**, vagyis a belbiztonsági fegyveres testületek jogállásának és strukturájának rendezése az I. világháború utáni konszolidáció időszakában. Az 1921 januári minisztertanácsi határozat döntött a rendvédelmi testületek: a Magyar Királyi Csendőrség, a Magyar Királyi Rendőrség, a Magyar Királyi Vámőrség, Magyar Királyi Pénzügyőrség²⁴ és a Magyar Királyi Folyamőrség felállításáról. Állományukat a sürgőségre való tekintettel a Nemzeti Hadsereg tagjaiból kívánták összeállítani. A minisztertanács 1921. április 22-i ülésén BELITSKA Sándor honvédelmi miniszter. előterjesztette a BM fennhatósága alá tartozó testületek szervezéséről, létszámáról, kiegészítési módjáról és felfegyverzéséről szóló törvényjavaslatot. Amelyet 1922. február 10-én nyújtotta be a Nemzetgyűlésben gr. KLEBELSBERG Kunó belügyminiszter. A közigazgatási bizottság 1922. február 11-i ülésén, a törvényjavaslaton nem változtatott. Azt a Nemzetgyűlés a február 13-i és a 16-i tárgyalási napon elfogadta, melyet 1922. február 26-án ki is hirdettek.²⁵

Ezek a rendvédelmi testületek már megváltozott feltételek körülmények között kellett, hogy működjenek.

A magyarországi folyókon a Dunaórség és a folyamórség tevékenykedett.

Dunaórség a Duna, mint nemzetközi vízi út forgalmának ellenőrzésére felállított karhatalmi alakulat volt. A trianoni béke katonai határozványai nyomán a szombathelyi katonai körletparancsnokság hadrendjében alakították meg Oroszvár–Lipóton 1920. szeptember 1-én. Létszáma: 1 tisz, 5 altiszt, 82–110 fő legénység. Fegyverzet: 1 géppuska. 6 pisztoly, 110 puska. Parancsnoka BOTH Rajmond százados volt. 1921. március 1-től átkerült a Folyamórség állományába.

Folyamórség (Magyar Királyi Folyamórség) a trianoni béke és az 1921. július 23-i párizsi Duna-egyezmény végrehajtása érdekében a folyamrendészet ellátására létrehozott fegyveres testület, került felállításra.²⁶

A folyamrendészet fogalmát, hatáskörét, gyakorlását, anyagi ügyeit M.E. rendelet állapította meg.²⁷ A gazdaság-közigazgatási szolgálatra, a személyi, fegyelmi, becsület- és büntetőjogi ügyekre a Csendőrség szabályzata volt irányadó. Az elvileg 2 420 fős Magyar Királyi Folyamórség vizirendészeti, közbiztonsági és igazgatási rendészeti teendőket látott el a folyóvizeken és partjain.

A folyamórség szervezete 1925-re érte el az előírtat. Fedetten a Folyamórségbe tartoztak az 1918 előtti Duna-flottilla 1927-ig fenntartott, majd 1938-ig rejtve fejlesztett részei. A Magyar Királyi Folyamórség rejtett katonai része – az 1939. évi honvédelmi törvény nyomán – átkerült a Magyar Királyi Honvédséghez. A testület nyílt szervezetét alkotó révkapitányságok és révőrségek pedig – amelyek a vizirendészeti feladatkört látták el – beolvadtak a területileg illetékes Magyar Királyi Csendőrség, illetve Magyar Királyi Rendőrség szervezetébe.²⁸

Pénzügyőrség (Magyar Királyi Pénzügyőrség): a magyar állam alapvető gazdasági rendvédelmi testülete volt. 1914-es mozgósításkor katonai határőrizetet alakítottak ki, a határszéli pénzügyőröket az illetékes csendőrpáncsnokság alárendeltségébe került. A közel 4000 fős pénzügyőrségből a román határon 1341 pénzügyőr volt.²⁹

A Magyar Népköztársaság idején a **Pénzügyőrség karhatalmi szervként** is működött, főleg a megszállt területekről menekült Pénzügyőrök és családjaik elhelyezése, élelmezése, az onnan átmenített pénzügyi anyagok őrzése, az ideiglenes határvonalak őrzete és a határvám-hivatali tevékenység képezte szolgálatát. 1919. februárban tervbe vették a Pénzügyőrség szervezete, szolgálata, ill. az altisztek rangsorolása és egyenruházta módosítását, ám ez elmaradt.

A Forradalmi Kormányzótanács LXXXI. számú rendelete a Pénzügyőrséget fegyvertelen testületté minősítette. A 30 év alatti pénzügyőrök jelentkezhetnek a Vörös Hadseregbe, a Vörös Őrségbe vagy a Ruszin Vörös Őrségbe, a 30 éven felülieket kárptólás nélkül elbocsátották. Az osztrák határon kialakított határzárba a vörösörré átminősült pénzügyőröket is bevonták. Az ellenforradalom hatalomra jutása után határövből létesített pénzügyőr szakaszokat bevonták a határőrizetbe 1921. szeptember 1-ig, amikor a Magyar Királyi Vámórség vette át a határ őrizetét és védelmét.³⁰

Vámórség (Magyar Királyi Vámórség) 1921. augusztus 25-én alakult meg. A határőrizet és a határszolgálat kialakítására és ellátására szervezték meg a Magyar Királyi Vámórséget, amely az állam- és vámhatár őrzését a Magyar Királyi Csendőrségtől 1921. szeptember 1-től vette át. Egyben a Magyar Királyi Honvédség rejtett kontingensének egyik fedőszerve volt 1938-ig. A trianoni béke katonai korlátozásai miatt a vámórség szervezetében 882 honvédtisztet és 750 altisztet rejtettek el, s több mint 750 fős legénységet irányítottak át ide.

A vámórség a pénzügyminiszter hatáskörébe tartozó vámigazgatás segédszerveként felállított, a csendőrség mintájára szervezett őrtestület volt. Feladata nemzetgazdaság szempontból a vámhatár őrzése, a vámhatáron és a vámhatárt átszelő vizeken át-menő áruforgalom vámjövédéki felügyelete, valamint vámhivatali segédszolgálat ellátása volt. 1932. október 1-én névleg megszűnt, de Határőrség néven szervezetében átalakulva továbbra is a PÜM alárendeltségében maradt.³¹

A felsorolt rendvédelmi szervek éltek és tovább éltek az ellenforradalmi rendszer alatt.

Jegyzetek:

¹ Az ellenforradalom hatalomra jutása (a forradalmakhoz hasonlóan) ugyancsak nem törvényes, legitím módon történt, hanem eszközeit és módszereit tekintve „forradalmian”. Mivel ez a keresztény-nemzeti hatalom a forradalmak ellenében, azok totális tagadásaként került uralomra, pontos önmeghatározása volt az ellenforradalom. Az akkor közelről sem pejoratív értelmű fogalom gyorsan átment a köztudatba, és 1944-ig általánosan használt kategóriává vált Magyarországon. Az 1945 utáni történetírás, amikor szakítani tudott a HORTHY-korszak fasisztának történő minősítésével, általánosan elfogadta a korszak jellemzésére az ellenforradalmi jelzőt.

² - PARÁDI József: A dualista Magyarország belügyi szervei. *Belügyi Szemle*, XXXIV. évf. (1986) 4. sz. 45–50. p.

- Idem: A dualizmus közrendvédelmi szerveinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, II. évf. (1992) 3. sz. 21–28. p. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én Bu-

dapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Tradíció és korszerűség*” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: A Magyar Királyság rendvédelme. 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10. sz. 98-147. p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre*” című X. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

³ Vörösteror politikai okból elkövetett erőszak volt a Magyarországi Tanácsköztársaság idején. Elvileg a proletárdiktatúra védelmére lett volna hivatott, de nem egy esetben ártatlanokat is ért. Végrehajtói a különítmények voltak, amelyeket főként vörösrőkből, vöröskatonákból és pártaktivistákból szerveztek.

⁴ Fehérterror politikai okból elkövetett erőszak a Magyarországi Tanácsköztársaság utolsó időszakában és utána, egyfelől a vörösteror visszacsapásaként, másfelől a Tanácsköztársaság funkcióviselői elleni „megtorlasként”. Elvileg a proletárdiktatúra bukását követő államhatalom védelmére, az ellenforradalmi rendszer megszüldítésére lett volna hivatott, de nem egy esetben ártatlanokat is ért. Kiseb mértékben a fehérterror érte a román megszállással kollaborálókat is. Végrehajtói a különféle különítmények voltak, központi irányítás nélkül (ennek ellenére a fehérterrorban a Fővezérség felelőssége kimutatható).

⁵ - PARÁDI József: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szerve a Magyar Királyi sendőrség. *Belügyi Szemle*, XXXVII. évf. (1989) 2. sz. 35-40. p.

- Idem: A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és működése (1881-1918). *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, VII. évf. (1997) 8. sz. 78-83. p. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A napóleoni közbiztonsági őrtisztület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig*” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁶ Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, III. évf. (1993) 4. sz. 21-50. p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁷ Idem: Az Osztrák-Magyar Monarchia rendőrségei 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 13. sz. 97-104. p. A tanulmány korábbi változata 2000. március 19-20-án Párizsban hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A közbiztonság közös európai örökségünk*” című XIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.

⁸ Az eskü szövege a következő volt: „Én, X. Y., esküszöm az élő Istenre, hogy Őfelségéhez, apostoli királyunkhoz és Magyarország alkotmányához hű leszek. Polgári kötelességeimet pontosan és lelkiismeretesen teljesítem, feladatkörömön belül adott előjárói rendelkezéseknek feltétlenül engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm. Isten engem úgy segítjen!”

⁹ Az 5220/1918. ME. rendeletet november 13-án hirdették ki.

¹⁰ 1 tábornok (esetleg ezredes.), 2 vezérkari tiszt és 4 tényleges tiszt.

¹¹ A Vörös Őrség Főparancsnokságát március 26-tól VAJDA Zoltán, április 20-tól RÁKOS Ferenc, július 20-tól RÁKOSI Máttyás vezette. Az FKT május 5-i LXXXIV. rendelete azonnali hatállyal megszüntette a népbiztosságok, forradalmi törvényszékek és más hatóságok mellett működő nyomozó testületeket, egyedülként a Vörös Őrség nyomozó testületét nevezve meg. A Vörös Őrség személyi állománya irányító és őrszemélyzetre, illetve egészségügyi és egyéb alkalmazottakra tagozódott. A magasabb parancsnokokat az e célra létrehozott, a BN, a Munkástanács, a Katonatanács és az egyesült párt 1-1 küldöttéből álló bizottság bírálta el. A középszintű parancsnokokat a BN. nevezte ki általában katonai tapasztalatokkal bíró munkások közül. Minden szakasz és raj maga választotta parancsnokait (akik már nem tartoztak az irányító személyzetbe). Az őrszemélyzet tagjait és az egészségügyi. alkalmazottakat a BN. által kijelölt bizottság vette fel. A Vörös Őrségbe jelentkezők közül a tényleges, tartalékos tisztek és tisztí vizsgás egyévi önkéntesek névjegyzékét a napi sajtó és hirdetmények útján 8 napon át közszemlére kellett tenni, rájuk bárki észrevételt tehetett a bizottságnál, amely vizsgálatának eredményét a BN-nek jelentette. A jelentkezőket csak a határozat kihirdetése után nevezték ki vörösrőnek. Az őrszemélyzet harctéren még nem volt, de arra alkalmas tagjait elsősorban hadiszolgálatra osztották be. A Vörös Őrség létszámát főként a szervezett munkásságból, toborzással biztosították. Az őrszemélyzet javadalmazása azonos volt a vöröskatonákéval. Élelmezés helyett váltságösszeget kaptak. A parancsnokok és egyéb alkalmazottak illetménye a FKT által egységesen megállapított országossal volt azonos. A Vörös Őrség vezényleti nyelve magyar volt.

¹² Ruzska Krajna a ruszin <rutén, magyar-orosz> etnikumú autonóm terület Magyarországon belül. Az 1918. december 21-én elfogadott 1918/X. néptörvény. állította fel a Magyar Népköztársaság belső önkormányzattal bíró kormányzóságaként. A 25-én kihirdetett törvény a „Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról” kimondta, hogy teljes autonómiával bírnak a „saját beligazgatás”, a vallásgyakorlás, az oktatás és a nyelvhasználat terén, őket „mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben teljes önrendelkezési jog illeti meg”, de kötelezte a ruténeket a nem ruszin népesség helyhatósági és kulturális autonómiájának biztosítására. A kincstári birtokokat Ruzska Krajnára származtatták. A törvény Ruzska Krajnát Bereg, Máramaros, Ugocsa és Ung vármegye ruszin részeiben határozta meg, Abauj-Torna, Sáros, Szepes és Zemplén vármegye ruszinlakta területeit független hagyta a békekonferenciáig. A törvény szerint Ruzska Krajna „minden ügyét saját szerveivel intézi”, de „a Magyar Népköztársasággal közös ügyekben közös szervek járnak el”. Ilyen a kül-, a had-, a pénzügy, az állampolgárság, a magán- és a büntetőjogi törvényhozás, a gazdasági, a közlekedés és a szociálpolitika. Ruzska Krajna legfőbb kormányzati szerve a Ruzska Krajnai Minisztérium volt Bp-en, ill. a Ruzska Krajnai kormányzóság Munkácson. A Minisztérium élére SZABÓ Orest kormánybiztost, a kormányzótanácsra STEFÁN Ágoston rahói ügyvédet nevezték ki. A Tanácsköztársaság alkotmánya szerint Ruzska Krajna föderatív alapon kapcsolódott a Tanácsköztársasághoz. A Tanácsköztársaság ellen és területi igényeik kielégítésére indított 1919. áprilisi román és csehszlovák támadás május 5-ig gyakorlatilag felszámolta Ruzska Krajnát.

¹³ A Ruszin Vörös Őrségnek és közvetlenül a R. N.-nak egyaránt alá volt rendelve, tagjai az adott büntetőintézet igazgatójának tartoztak engedelmeséggel. Az addig egymástól független büntetőintézeti őrségeket illetően ez volt az első, országos

büntetés-végrehajtási szervezet kiépítését célzó intézkedés. A Ruszin Vörös Őrség szervezeti és szolgálati szabályzatát a Vörös Őrségével összhangban a R. N. határozta meg. Személyzetének javadalmazása a Vörös Őrség tagjaival volt azonos mértékű.

¹⁴ A különítmény, mint fogalom, az „egy adott feladatra kikülönített kötelék” összevonásából származik, szigorúan katonai feladatokat végrehajtó alkalmi kötelékek megnevezésére szolgált. Az I. világháború idején, pl. különítménynek neveztek vállalkozásokra kikülönített csoportokat, s a tengerészgyalogság hivatalos megnevezése partra szálló különítmény volt.

¹⁵ Aki március 21-től április 3-ig hadügyi népbiztoshelyettes, majd közoktatásügyi népbiztos volt.

¹⁶ PRÓNAY Pál, báró (Romhány, 1875. nov. 2. – Bp., 1944. dec.-1945. jan.[?]) PRÓNAY-különítmény parancsnoka. A Ludovika Akadémián tanul. Az I. világháború idején az I. Ferenc József 1. jászkun huszárezredben harcol és százados rendfokozatot ér el. 1919 május elején Nyugat-Magyarországon ellenforradalmi felkelést szervez. Ennek sikertelensége után Ausztriában bekapcsolódik a bécsi Antibolszevista Comité tevékenységébe. Május végén hazatér, s Szegeden a Fővezérség Offenzív és Defenzív Osztálya alárendeltségében megszervezi az első ellenforradalmi tiszti különítményt. 1920-tól alezredes. Több különítményt parancsnoksága alatt vonnak össze I. vadászszázalój néven. 1921 nyarán fegyelmi ügyek miatt kilép a hadseregéből. Szeptembertől a nyugat-magyarországi felkelésben részt vevő szabadcsapatok fővezére. A második királypuccs idején megtagadja a királyi csapatok megtámadását. November 4-én Burgenland megtartása, ill. visszafoglalása céljából kikiáltja a rövid életű Lajtabánságot, amelynek teljhatalmú kormányzójává (lajtai bánná) nyilvánítja magát. Egyidejűleg DOBROJÁN Pál álnéven megtartja a szabadcsapatok fővezérségét is. A II. világháború idején, Budapesten szervezett újabb különítményébe beépült ellenálló szervezetek leleplezése után a nyilasok árulással gyanúsítják meg, 1944 decemberében letartóztatják. Valószínűleg kivégezték.

¹⁷ OSTENBURG-MORAVEK (1921-ig MORAVEK) Gyula (Marosvásárhely, 1884. ? – Bp, 1944. jan. 13.) hivatásos katonatiszt, különítményparancsnok. Részt vesz az I. világháborúban azt gyalogos százados rendfokozatban fejezi be. A Szegeden szerveződő Nemzeti Hadsereg egyik tiszti századának parancsnoka. Alakulatával részese a dunántúli kommunista üldözésnek és a megtorlásoknak. 1921. augusztusban és szeptemberben részt vesz a nyugat-magyarországi felkelésben. A trianoni és a Saint Germain-i béke értelmében Ausztriának ítélt Nyugat-Magyarországi területek kiürítésekor, augusztus 28-án zászlóaljával megszállja Soproni és átveszi a városparancsnokságot, megakadályozva a város átadását. Az osztrák csendőrökkel vívott szeptember 8-i második ágfalvai csatát követően zászlóaljával birtokba veszi Ágfalvát és Brennbergbányát is. A felkelés vezetői által Lajtabánság néven kikiáltott önálló államalakulat fennállása alatt is a velencei egyezmény által népszavazásra kijelölt Sopront és környékét tartja megszállva. Látszólag HORTHY Miklós bizalmasának számít, segítkezik az 1920. március 1-i kormányzóválasztáskor, de a két királypuccs idején nyíltan szembefordul vele. Mint IV. Károly híve, különösen a király második visszatérési kísérlete alatt vállalt tevékeny szerepet. Az 1921. október 23-i budaörsi csatát követően (több legitimista vezetővel együtt) letartóztatják, s 1922 júliusban helyezik szabadlábra. Különítményét feloszlatták. 1921. november 1-től, a trianoni béke katonai határozványainak következményeként, idő előtt nyugdíjba kell vonulnia. 1931. január 14-én br. PRÓNAY Pállal közösen megalakítja a Magyar Országos Fasiszta Pártot.

¹⁸ HÉJJAS Iván (Kecskemét, 1890. jan. 19. – ?, 1950. ?): különítményparancsnok, képviselő, földbirtokos. Az I. világháború végén, mint repülő főhadnagy szerel le. A Tanácsköztársaság idején, Kecskemét környékén az ellenforradalom szervezője. Saját különítményével (Alföldi Brigád) elsősorban a Duna-Tisza-közén vezet vérengzéshez is vezető megtorló akciókat, ill. részese a fehérterrornak. A királykérdésben HORTHY Miklós kormányzót támogatja. A Saint Germain-i békével Ausztriának ítélt, s a trianoni béke értelmében is átadandó m. területek megtartásáért indított nyugat-magyarországi felkelés során az 1920. augusztus végén és szeptemberben a Duna-Tisza-közén toborzott, a csehszlovák határnál és Királyhidánál <Bruck an der Leitha> felvonuló fegyveres csoportot vezeti. Szeptember 6-ig további 3 fegyveres csoport ismeri el parancsnokául. 1926-tól 1931-ig a kunszentmiklósi kerület keresztény ellenzéki képviselője. 1935-től a Kereskedelmi- és Közellátásügyi Minisztérium vezető tisztviselője, 1943-ig ott a közlekedési osztály, 1944-ig a Közlekedési Minisztériumban a légügyi főosztály vezetője. 1938. áprilistól a Magyar Fajvédők Országos Szövetsége elnöke. 1938. októbertől 1939. márciusig a Kárpátalján revíziós céllal vállalkozásokat végrehajtó irreguláris Rongyos gárda egyik vezetője. 1945-ben Spanyolországba távozik.

¹⁹ Ébredő Magyarok Egyesülete irredenta és fajvédő szervezet. 1918. december 10. valamint 1919. január 19. között ellenforradalmi (önmagukat nevezték így) érzelmű főtisztviselők, volt katonatisztek, továbbá más értelmiségiek Budapesten alakították meg. A Tanácsköztársaság kikiáltásakor vezetői közül többen külföldre menekültek, a többiek illegálisan vonulva vettek részt az ellenforradalmi megmozdulások szervezésében. Az 1919. áprilisi tanácsválasztások alatt Abonyban, Szolnokon, Lajosmizsén, Kecskeméten és más helyeken kommunista ellenes tüntetéseket szerveztek. Tagjai a vörösteror visszahatásaként részesei voltak a fehérterrornak, majd 1923-ig számos politikai. merényletet és terrorista támadást követtek el baloldali személyek és intézmények ellen.

²⁰ Több esetben azonban (beleértve a legrosszabb híreket is, pl. BIBÓ Dénest, BALOGH Ferencet, FRANCIA KISS Mihályt, HÉJJAS Ivánt, KOVARCZ Emilt, PRÓNAYT, VANNAY [HERTELENDI] Lászlót) csak látszatvizsgálatokat és -perekét folytattak le. Felmentésük érdekében nyomást gyakoroltak a fajvédő szervezetek, valamint a jobboldali titkos társaságok (pl. Etelközi Szövetség, Kettős kereszt Vérszövetség stb.).

²¹ 5.047/1919. ME. r. a magyarországi rendőrségek államosítása tárgyában.

²² PARÁDI József: A magyarországi rendvédelem fejlődési tendenciái 1867-1950. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 13. sz. 84-96. p. A tanulmány korábbi változata 1998. februárjában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Csendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett tudományos rendezvénysorozat I. szimpoziumján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.

²³ 22.002/1920 sz. HM. r.

²⁴ 1922/VIII. tc. a Magyar Királyi Vámőrség és a Magyar Királyi Pénzügyőrség létszámának kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról.

²⁵ 1922/VII. tc. Magyar Királyi Állami Rendőrség és a Magyar Királyi Csendőrség létszámának kiegészítési és felfegyverzésének megállapításáról.

²⁶ 1922/XIV. tc. A Magyar Királyi Folyamőrség szervezéséről, létszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról. 122 295/1922. sz. BM. r.

²⁷ 8.270/1923 sz. ME. r. a Magyar Királyi Folyamőrség hatáskörének megállapítása tárgyában.

²⁸ 1939/II. tc. a honvédelemről.

²⁹ - PARÁDI József: A pénzügyőrség szerepe a dualizmuskori Magyarország határőrizetében. In. BERTA Gyula (szerk.): *Somogy megyei rendvédelem-történeti szimpózium 2001-2002*. Kaposvár, 2002, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 46-48. p. A tanulmány korábbi változata 2001. szeptemberében Kaposváron hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság „Dél-Pannon Rendvédelem-történeti napok” című szimpózium sorozatának 2001. évi rendezvényén. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- Idem: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IV. évf. (1994) 5. sz. 13-17. p. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háború, forradalom, trianon” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

³⁰ Idem: A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig. In BODA József (szerk.): *A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX. században. A magyar büntetés-végrehajtás, csendőrség, határőrség, koronaőrség, rendőrség, vám- és pénzügyőrség*. Budapest, 2004, Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központ – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány, 74-109. p. A tanulmány korábbi változata 2003. nyarán Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány által szervezett magyar rendvédelem-történeti témájú nyári szabadegyetemen. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

³¹ Idem: A magyar állam határőrizete a két világháború között. A magyar határőrizet struktúra változásai a két világháború között. *Főiskolai Figyelő Plusz*, V. évf. (1994) 4. sz. 391-404. p.

* Tárgyi tévedés. A *határőrizet* rendvédelmi és nem honvédelmi tevékenység. A *határbiztosítás és a határvédelem* a honvédelmi tevékenység. A Magyar Királyi Határőrségnek nem alkotta feladatát a határ őrzése, e tevékenységet a néhány száz fős létszámával el sem tudta volna látni. (a szerk.)